

Tivoli-melodierne, der alligevel ikke blev væk

Af forskningsstipendiat Knud Arne Jürgensen

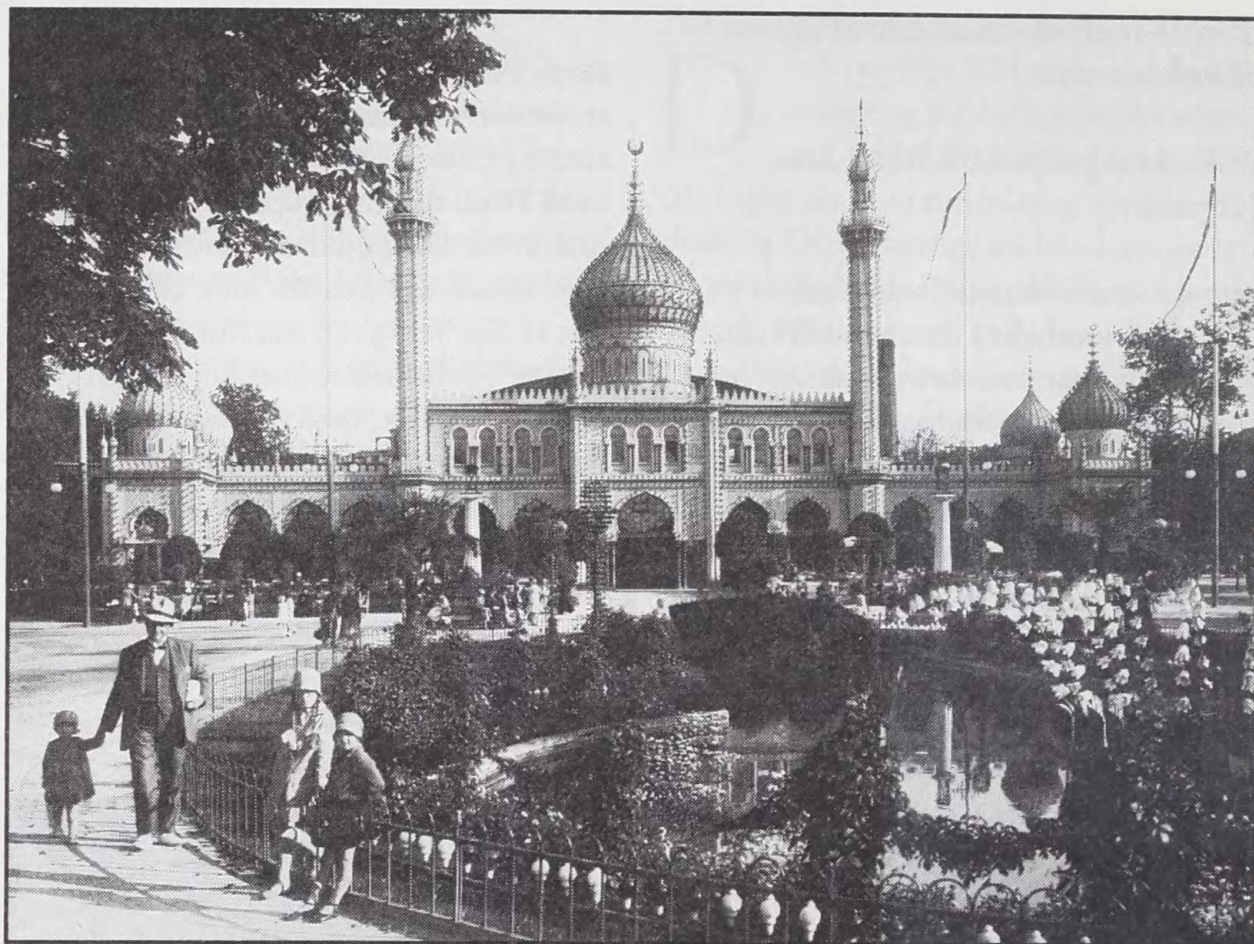
De to nok mest kendte arkivkatastrofer i dansk musikhistorie har, omend de i tidsmæssig henseende ligger langt fra hinanden, mange træk tilfælles. Den første af disse tragiske hændelser indtraf for nu mere end to hundrede år siden, da det første Christiansborg, og dermed hofmusikarkivet, blev fortæret af ilden i 1794.

Kun ganske få manuskripter og musiktryk fra denne utvivlsomt enestående musiksamling blev dengang reddet ud af flammerne, takket være Det kongelige Teaters kapelmester J. A. P. Schultz. Han "brændte" så at sige så stærkt for disse musikaler, at han på trods af den åbenlyse fare for sit eget liv valgte at entrere den da allerede helt flammeomspændte slotsbygning, for i et sidste desperat forsøg at redde, hvad der endnu var muligt. Schultz fik tilsyneladende reddet en række kantater af J. A. Scheibe¹, og skal måske også takkes for at have frelst visse dele af den store og enestående 1700-tals musiksamling, vi idag benævner *Gieddes samling*, men som oprindeligt tilhørte hofmusikarkivet, og som nu befinder sig på Det kongelige Bibliotek.² Med denne heroiske handling fik kapelmesterens helbred dog samtidig et så voldsomt knæk, at hans hidtil ellers så dynamiske og frugtbare teatervirksomhed helt måtte indstilles mindre end et år efter slotsbranden.

Den anden store brandkatastrofe i dansk musikhistorie indtraf med en næsten ubønhørlig præcision 150 år senere i form af Schalburgtage-aktionen mod Tivoli natten mellem den 24. og 25. juni 1944. Denne aktion indledtes allerede om aftenen den 24. juni, og blev udført af den berygtede nazistiske "Peter gruppe", hvis medlemmer hovedsageligt bestod af tyskere, men dog også havde flere danske nazisympatisører i sine rækker. Igennem flere nætter havde de udspioneret Tivoli-havens arbejdsrutiner fra Københavnerkroen, der dengang lå ud til Bernstorffsgade og ved siden af Restaurant Nimb. På selve aktionsaftenen havde gruppens medlemmer skjult sig på taget af

Tivolis koncertsal under Schalburgtagebranden natten mellem d. 24. og 25. juni 1944. Fotografi af ubekendt fotograf (Det kgl. Bibliotek, Billedsamlingen).

Tivolis mauriske koncertsal fra 1902 før Schalburgtage-branden. Udateret fotografi fra Stenders negativsamling (Det kgl. Bibliotek, Billedsamlingen).

restauranten, hvorfra de efter havens lukketid gled ned og overmandede en nattevagt, der blev tvunget til at udlevere de oplysninger, som førte til, at alle havens øvrige nattevagter blev overrumplet og pacificeret.

Målet med Schalburgtagen var ifølge en øjenvidneskildring fra overfaldet "at vise de illegale, hvordan man laver et festfyrværkeri". En række medbragte kufferter blev hurtigt tømt for deres indhold af bomber, som anbragtes forskellige steder i haven, og kort tid efter at Schalburgtagefolkene havde jaget de chokerede tivolvagter på flugt og også selv havde forladt haven, lød den første af en serie eksplosioner i natten.

Blandt de mest tragiske tab

ved denne aktion var Tivolis særegne mauriske koncertsal fra 1902, på mange måder hele havens vartegn og naturlige centrum. Men udover disse store materielle ødelæggelser gik flere andre uerstattelige værdier til grunde. Tivoli-museets dengang omfattende og interessante samling af memorabilia blev denne nat så godt som udsløjet, idet kun en mindre privat samling med ældre genstande og manuskripter, som belyser forlystelseshavens tidligste historie, nu findes bevaret på Københavns Bymuseum.³

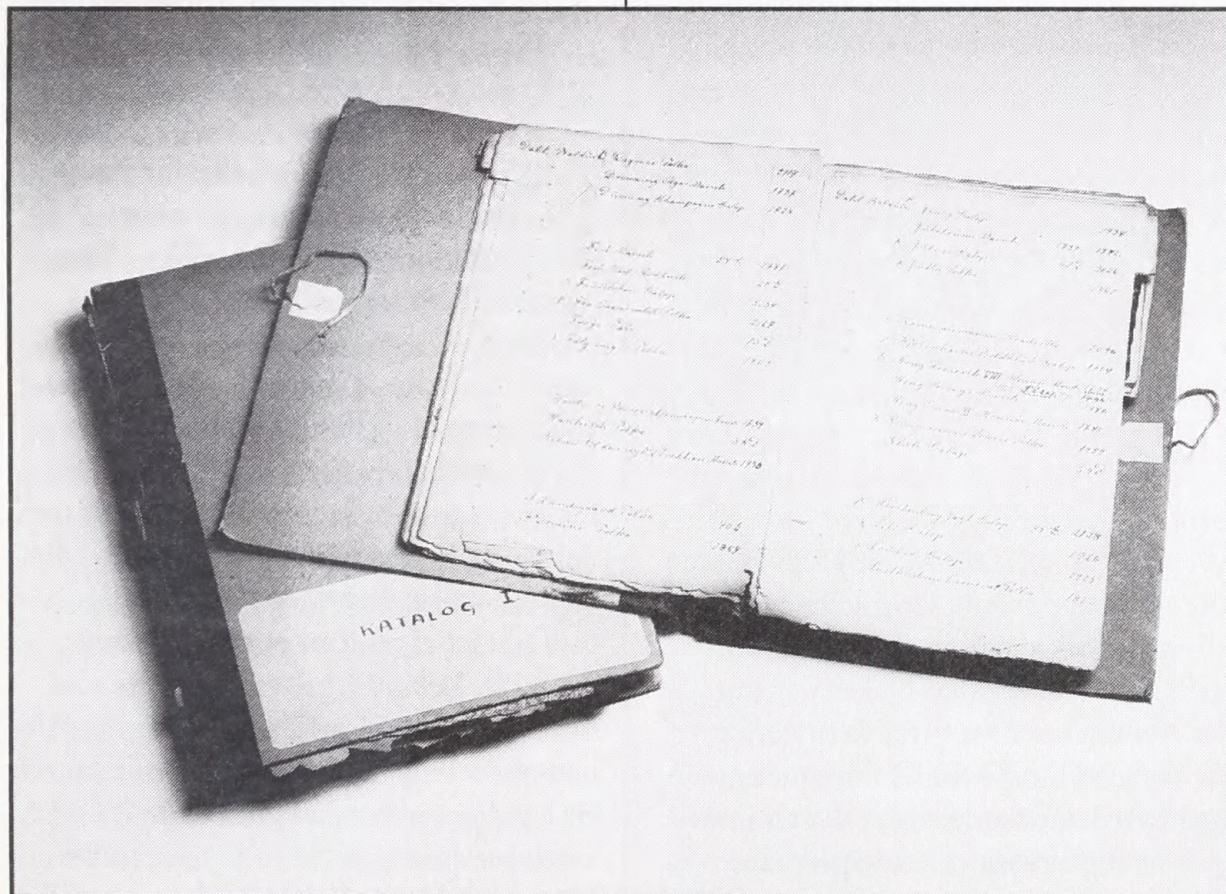
Smerteligst af tabene var dog koncertsalens musikarkiv, hvor uhyggeligt mange originalpartiturer gik op i røg ved nattens brand, heriblandt flere autografpartiturer af Tivolis gamle ukronede musi-

kalske konge, Hans Christian Lumbye (1810-1874).

Alerede fra besættelsens første år har Det kongelige Biblioteks daværende leder af Musikafdelingen, magister Sven Lunn, tilsyneladende anet, hvor galt det måske ville gå. Han fik derfor på et tidligt tidspunkt af krigen udvirket en overførsel til Det kongelige Bibliotek af specielt Lumbyes ældste autograf-partiturer, der i et forbilledligt samarbejde med Tivolis musikledelse blev indlemmet i nationalbibliotekets musiksamling, mod at denne til gengæld fremstillede nye og mere opførelsesegnede afskrifter til havens egen opførelsesbrug. Såfremt dette kloge og fremsynede initiativ ikke var blevet gennemført på så tidligt et tids-

punkt af besættelsen, havde Det kongelige Biblioteks nuværende beholdning af henved 250 Lumbye-autografer i dag næppe eksisteret. Det prisværdige samarbejde mellem nationalbiblioteket og den private forlystelseshave blev således tragisk afbrudt med Schalburgtage-branden om natten d. 25. juni 1944.

Der eksisterer endnu personer, som kan berette, hvorledes den altid ulasteligt klædte magister Lunn, som en af de første kom tilstede i Tivoli tidligt om morgenen efter brandnatten. I røg, sod, snavs og mudder op til anklerne forsøgte denne fremsynede biblioteksmand i den tidlige morgenstund med stor energi og dirrende harme at fravryste nattens destruktive gerninger nogle få Lumbye-autografer, der måske stadig kunne reddes.

Dobbeltopslag fra Tivoli Katalog II, der viser Tivoli-havens oprindelige bestand af noder til komponisten Balduin Dahls værker (nu deponeret i Det kgl. Bibliotek, Musikafdelingen).

Den tyske censur forbød omgående aviserne enhver omtale af nattens terroraktion, men Tivolis faste stab var dog alle fast besluttet på at genåbne haven så hurtigt som overhovedet muligt. Mindre end 14 dage efter Schalburgtagen åbnede haven således igen sine porte, og de udbombede bygninger med koncertsalen i centrum var nu med tydelig adresse til besættelsesmagten blevet erstattet med rød og hvidstribede markisetelte. Man slikkede sårene og klarede sig nødtørftigt igennem resten af sæsonen. Da Danmark blev befriet d. 5. maj året efter, var haven igen parat til at modtage københavnernes med lys, fest, farver og - ikke mindst - musik.

Tivolis musikarkiv havde dog lidt et mærkbart knæk ved Schalburgtagen, hvilket medførte, at man stod tilbage med et meget omfattende materiale af orkesterstemmer, der var så brand- og vandskadet, at det næppe nogensinde igen ville kunne bruges til egentlige koncertopførelser. Følgelig blev havens koncertsalsrepertoire hurtigt indskrænket til kun de dele af nodearkivet, hvor opførelsesmateriale stadig var fuldt intakte, medens man gennem nyanskaffelser af noder især fra udlandet langsomt opbyggede et nyt og langt mere omfattende nodearkiv. De gamle beskadigede stemmesæt gik derfor hurtigt i glemmebogen, og ved indvielsen af den nye koncertsalsbygning i 1956 blev disse nu så godt som aldrig spillede værker nedpakket og gemt af vejen under koncertsalens varmekælder. Når et partitur eller stemmesæt til et givet værk derfor ikke længere kunne findes i det nu organiserede nodearkiv, blev det almindeligvis betragtet som værende gået tabt under krigen.

Et udvalg af de mange genfundne originale stemmesæt til H. C. Lumbyes værker (nu overført fra Tivolis musikarkiv til Det kgl. Bibliotek, Musikafdelingen).

I forbindelse med en efterforskning af originalnoderne til de mange balletforestillinger, som lige siden Tivolis allerførste sæsoner blev givet på havens daværende såkaldte "Theatret" samt det senere så velkendte Pantomimteater, rettede jeg for nylig henvendelse til havens nodearkiv, for definitivt at slå fast, hvor mange af disse forestillingsmusikaler, der stadig kunne være blevet bevaret. Min efterforskning, hvori jeg meget venligt blev bistået af nodearkivets mangeårige leder Hr. Roland Christensen, førte som første trin frem til arkivets gamle originale nodeprotokoller, der på næsten mirakuløs vis havde overlevet branden i 1944. Disse kataloger er idag af overordentlig musikhistorisk kildeværdi, idet vi alene herudfra vil kunne danne os et definitivt billede, af præcist hvor mange værker Tivolis musik-

arkiv oprindelig indeholdt, samt hvilke af disse gik tabt under Schalburgtagen.⁴

Næste trin i min undersøgelse førte nu ned til koncertsalens varmekælder hele tre etager under koncertribunen. Her var de brandskadede noder fra den gamle koncertsal blevet nedpakket og hensat for flere årtier siden. Disse kasserede noder, som for langt størstedelens vedkommende består af ældre stemmesæt, havde ved flere lejligheder været meget tæt på at blive destrueret, men var gennem årene blevet skånet af blandt andre Tivolis tidligere musikchefer, Svend Chr. Felumb og Eifred Eckert-Hansen, der begge havde holdt hånden over dem, på trods af at de aldrig nogensinde igen ville kunne benyttes til opførelsesbrug.

I varmekælderens mørke dukkede nu et væld af gamle udslidte og undertiden meget brandskadede partiturer og stemmesæt frem, hvoraf talrige skulle vise sig at være musikalske unika. Af de næsten 150 orkesterværker af H. C. Lumbye, som var opbevaret i disse kasser, afslørede en første, hurtig gennemgang mere end et dusin værker, som man ellers ikke kender fra andre bevarede kilder, hvis vi her ser bort fra de i Lumbyes egen tid udgivne klaverudgaver. At Tivoli-arkivet med disse forlængst kasserede stemmesæt skulle vise sig stadig at besidde et så stort antal originale, men hidtil ukendte orkesterversioner af Lumbyes værker, må derfor siges at være noget af en sensation.

Det er dog ikke kun disse glemte orkesterversioner af Lumbyes værker, vi hermed igen er kommet i besiddelse af. Også Lumbyes kollega og nærmeste konkurrent i Tivoli, komponisten og dirigenten Balduin Dahl (1834-1891), er fyldigt repræsenteret i de mange stemmesæt, der nu viste sig at have overlevet

Tivoli-branden.

I de mange år Dahl virkede som leder af Tivolihavens harmoniorkester, stod denne udmærkede dansekompontist ofte lidt i skyggen af den så berømte og populære Lumbye. Først efter "gamle Lumbyes" død i 1874 opnåede Dahl (trods nogen modstand) status som hans efterfølger og førende dirigent for havens symfoniorkester. Dahls talrige kompositioner fra de fire årtier han virkede under, ved siden af og efter Lumbye, har således også levet noget af en skyggetilværelse. Hans store bidrag til Tivolis musikkultur

Komponisten H. C. Lumbye (1810-1874).
Carte de visite fotografi med noder (uddrag
af orkesterfantasien *Drømmebilleder* fra
1846) samt komponistens signatur, optaget
af Georg Rosenkilde ca. 1870 (Det kgl.
Bibliotek, Billedsamlingen).

Violin-direktionsstemmen og første-klarinetstemmen til H.C. Lumbyes Quadrille (med obligat Violin) fra 1834 (Det kgl. Bibliotek, Musikafdelingen).

gennem sidste fjerdedel af forrige århundrede er af eftertiden dog nok mest blevet overset på grund den omstændighed, at netop Dahls orkesterværker ikke mere har kunnet spores og i nyere tid derfor almindeligvis er blevet anset for at være gået tabt ved Tivoli-branden i 1944. De nu genfundne stemmesæt indeholder næsten 50 værker af denne markante Tivoli-musiker i form af fuldt bevarede stemmesæt,

hvortil der i flere tilfælde desuden findes vedlagte originalpartiturer. Vil man i fremtiden danne sig et bredere og mere korrekt billede af hele den Lumbyeske-Dahlske musikperiode i Tivoli, bliver disse nyopdagede musikaler derfor af helt enestående kildeværdi.

I forståelse for den store musikhistoriske betydning, som disse nyopdagede musikaler repræsenterer, indgik

Tivolis musikledelse derfor en overenskomst med Det kongelige Bibliotek, hvorefter disse nu forlængst udtjente stemmematerialer blev overført til den nationale musiksamling.⁵ De findes nu opstillet under betryggende forhold og vil løbende blive inddateret til Det kongelige Biblioteks REX-base. Noderne fyldte ved overdragelsen 10 flyttekasser, i genopstillet stand ca. 6 hyldemeter, og tæller lidt over 200 værker.

Sammenholder man de tidligere omtalte nodeprotokoller med dette spændende materiale, er der nu skabt grundlag for udarbejdelsen af en annoteret noderegistrant, et arbejde jeg tænker at påbegynde. En sådan registrant vil blandt meget andet kunne rekonstruere Tivoli-

musikarkivets nodebestand fra dets grundlæggelse i 1843 og helt op til branden i 1944. Sammenholder man indholdet af en sådan registrant med Tivolis nuværende nodesamling, vil man i fremtiden kunne indkredse, hvad det præcist var af danske komponisters musik, som gik definitivt tabt ved Schalburgtagen. Endelig vil en samlet katalogisering af disse nu genopdagne stemmematerialer kunne bidrage med et mere uddybende billede af forrige århundredes musikliv i Tivoli udover at være et nyttigt arbejdsredskab for fremtidens musikforskning.

Sidst, men ikke mindst giver disse bevarede stemmesæt os mulighed for fremtidige koncertopførelser af flere af Tivoli-koncertsalsorkestrets gamle popu-

Titelbladet til den tidligst kendte, trykte klaverudgave af et Lumbye-værk, indeholdt i samlingen *Vals og VI Gallopader* og udgivet af C. D. Milde d. 6. oktober 1834 (nu overført fra Tivoli til Det kgl. Bibliotek, Musikafdelingen).

lære træffere, der ellers hidtil har været anset for at være gået tabt. Denne kendsgerning er særlig aktuel nu, hvor en CD-indspilning af H. C. Lumbyes komplette orkesterværker netop står for at blive realiseret. Desuden er dele af materialet af stor betydning for den planlagte partiturodgivelse af Lumbyes samlede balletmusik, som jeg har under udarbejdelse.

Mange interessante og undertiden hidtil helt ukendte dansekompositioner er således dukket op blandt disse gamle stemmesæt og fortjener særlig omtale her.

For igen at begynde med "gamle Lumbye", der jo må betragtes som den egentlige grundlægger af Tivolis musikhistorie, bør to af hans værker særligt fremhæves. Det første består af et originalt stemmesæt med instrumentalstemmerne til hans såkaldte *Quadrille (med obligat Violin)*.⁶ Dette værk, som består af en kort indledning efterfulgt af fem kvadriller samt en finale for orkester og soloviolin, finder vi ikke nogen steder i Lumbye-litteraturen. Vi står derfor her overfor et blandt flere hidtil helt upåagtede værker af vor berømte "nordiske Strauss". Noderne til denne kvadrille er i samtlige stemmer dateret af kopisten med tilskriften "componeret Anno 183.". Det sidste ciffer i årstallet er her bevidst udeladt af kopisten, som tilsyneladende ikke har haft denne oplysning ved hånden. Værket stammer således tydeligt fra engang i 1830'erne og kan derfor ikke være komponeret for Tivoli-orkestret, men snarere for en privat koncert eller måske et hofbal i København.

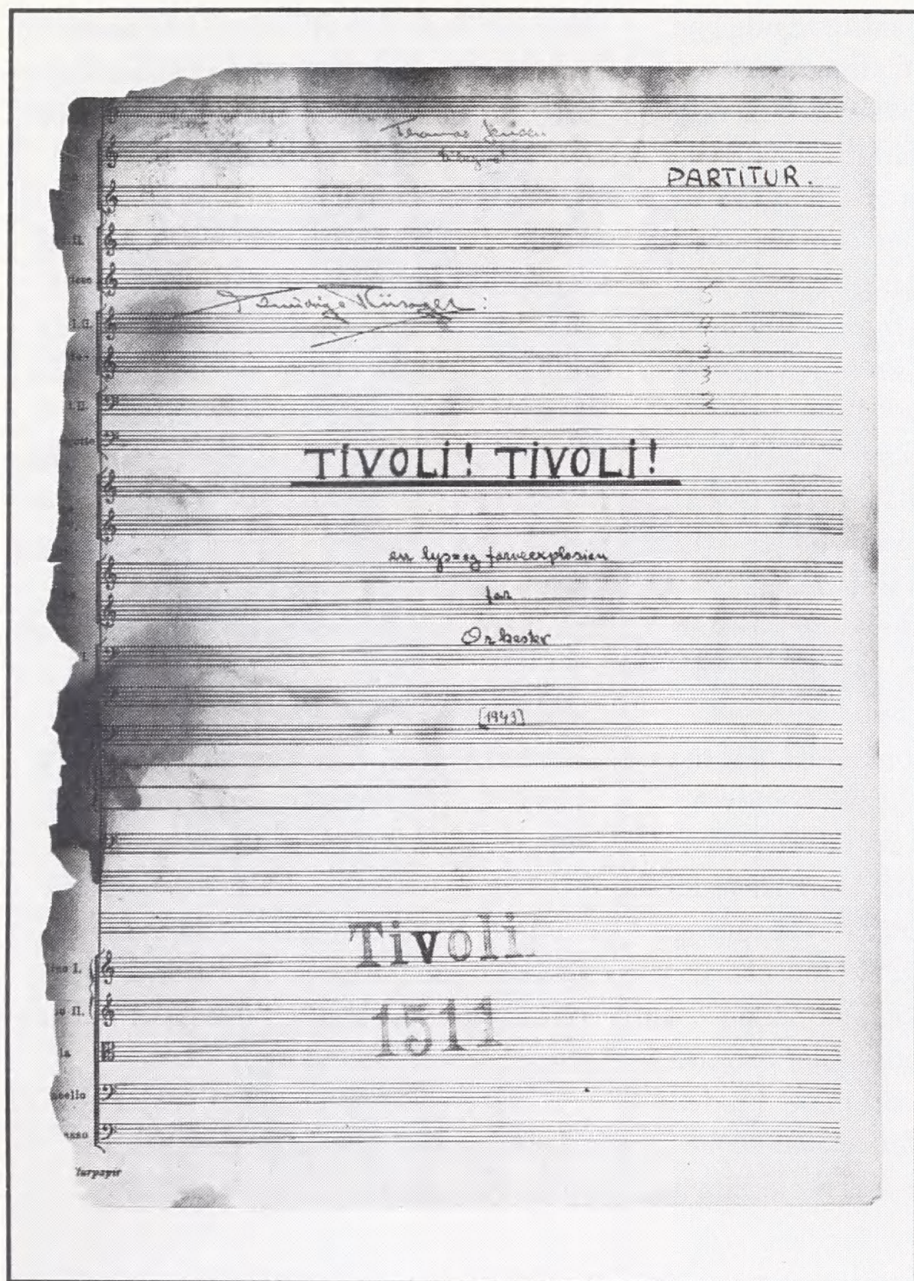
Lumbye var i løbet af 1830'erne fast medlem af Københavns Stadsmusikantorkester og leverede i denne periode

flere kompositioner til baller og lignende festlige begivenheder. Kun ganske få af disse værker findes stadig bevaret, men kun i form af trykte klaverudgaver. Noderne til hans *Quadrille (med obligat Violin)* er derfor et unikt eksempel på en orkesterversion af et hidtil helt ukendt værk fra Lumbyes tidligste kompositionsperiode. En række senere blyantsnotater, som blev indskrevet (sandsynligvis af musikerne?) i flere af stemmerne, anfører desuden at kvadrillen blev spillet i årene 1834, 1837 og 1839. Hvis disse tilskrifter skal tages for pålydende, og intet peger imod dette, står vi derfor her overfor det tidlig-

Ungdomsportræt af komponisten Knudåge Riisager (1897-1974). Fotografi i postkortformat af ubekendt fotograf med Riisagers egenhændige signatur (Det kgl. Bibliotek, Billedsamlingen).

Titelbladet fra Knudåge Riisagers stærkt brandskadede autografpartitur til orkesterværket Tivoli ! Tivoli! en lys- og farveexplosion for orkester (nu overført fra Tivoli til Det kgl. Bibliotek, Musikafdelingen).

ste kendte datérbare orkesterværk af H. C. Lumbye, eftersom hans hidtil tidligste kendte værk består af en trykt klaverudgave med tre *Gallopader*, som blev udgivet i København d. 6. oktober 1834.⁷ Denne udgivne node, der iøvrigt også dukkede op blandt de nu genfundne stemmesæt fra Tivoli-arkivet, er ligeledes blevet overført

til Det kongelige Bibliotek.⁸ Den blev udgivet i København af fløjtenisten og musikforlæggeren, Johan Christopher Daniel Milde, og er interessant fordi den bærer, hvad der efter al sandsynlighed er Lumbyes egenhændige påskrift, der lyder: "En Foræring af Milde. 15[?]/10 [18]34.". Noden repræsenterer dermed det eneste

kendte eksemplar af det tidligste udgivne og daterede værk af H. C. Lumbye.

Det er dog ikke kun ukendte værker af Lumbye og Balduin Dahl, der nu er kommet for dagen ved gennemgangen af disse gamle Tivoli-noder. Også fra vort århundrede er der dukket mange interessante værker op i form af såvel autograf-partiturer som komplette stemmesæt.

Et i Tivoli-sammenhæng særligt interessant eksempel herpå er det orkesterværk, som komponisten Knudåge Riisager skrev til havens hundredårs fødselsdagsfest i 1943. Dette værk består af Riisagers egenhændige partitur på 36 sider, der i margen bærer endda meget tydelige spor af branden i 1944.⁹ Når man sidder med dette manuskript i hænderne forekommer det således en, at det må have været noget nær det sidste, man har reddet ud af den brændende koncertsalsbygning. Med dette partiturs meget brandskadede tilstand synes Riisagers titel på værket derfor næsten helt profetisk, idet han har navngivet denne komposition med ordene *Tivoli! Tivoli! en lys- og farveexplosion for orkester*. Man kan næsten mærke skæbnens

bidende ironi, idet Riisagers orkesterværk, som i sin urtekst-version alene kendes fra dette nu genopdagede manuskript, netop blev skrevet som en hyldest til Tivolihavens store betydning for det Københavnske musikliv gennem et helt århundrede. Riisagers værk må desuden være et de sidst tilkomne partiturer, førend nodearkivet så tragisk nedbrændte mindre end et år efter. Værket, som er en orkestrationsmæssig meget sprudlende og rytmisk markant orkesterfantasi, der blandt andet indeholder citater af komponisten og Tivoli-dirigenten Joachim Andersens velkendte honnørmarch til Kong Frederik den VIII, er tilegnet en af datidens førende danske dirigentpersonligheder, Thomas Jensen, som uropførte det i koncertsalen på havens hundredårsdag d. 15. august 1943.

Her i 100-året for Knudåge Riisagers fødsel vil denne komponist og genopdagelsen af de mange glemte Tivoliværker passende kunne blive fejret med en genopførelse af netop dette værk.

Tivoli-melodierne, der altså alligevel *ikke* blev væk, fortjener denne opmærksomhed.

Noter

- ¹ jvfr. Sven Lunn, *Opbygningen af Det kgl. Biblioteks Musiksamling i Biblioteksarkivet* 1946, s. 3.
- ² jvfr. Inge Bitmann, *Catalogue of Giedde's Music Collection in The Royal Library of Copenhagen*, Edition Egtved, 1976, s. 6-7, samt manuskript i Ny kgl. Samling 3503 I-II, 4° ("Fortegnelse over endeel Musikker, tilhørende det kongelige Hofarkiv, købte efter afdøde Kammerherre

Gjedde"). Grænserne mellem Giedde's samling og Hofmusikarkivet har tilsyneladende været noget flydende såvel før som efter branden i 1794. Denne omstændighed gør det overodentlig vanskeligt, hvis ikke umuligt, at bestemme hver af disse samlingers eksakte indhold og proveniens.

- ³ For en mere detaljeret beskrivelse af Schalburgtagen i Tivoli henvises til Nils Eric

- Boesgaards artikel *Da tyske bomber hærgede Tivoli* i *Berlingske Tidende*, d. 19. juni 1994 (2. sektion s. 14).
- 4 "Skuespiller O. Chr. Hingsbergs Samling og Tivoliminder", blev i 1956 skænket til Københavns Bymuseum af hans enke, fru Marie Hingsberg. En håndskreven registrant over samlingen findes tillige i Bymuseets billedsamling.
- 5 *Tivoli Katalog I-II*, Ms. 2 bind i folioformat, nu deponeret i Det kgl. Bibliotek (Musikafdelingen). Efter indholdet at dømme er bind II af disse 2 kataloger det først påbegyndte. Katalogerne blev begge sandsynligvis påbegyndt i løbet af sidste halvdel af 1800-tallet og videreført helt op til branden i 1944. De repræsenterer i flere tilfælde noget nær det nærmeste vi måske nogensinde kommer til komplette værkerfortegnelser over de mange danske komponister, som skrev specielt til Tivolis symfoniorkester, heriblandt komponisten Balduin Dahl, der alene optræder med ialt 74 orkesterværker.
- 6 Overenskomsten, der blev indgået 5. maj 1994 (J.nr. 93-0343-17), er udformet som en klausuleret gave med udvidet brugsret til Tivoli, hvorefter materialet ikke må bruges i udgivelses- eller opførelsesøjemed uden speciel tilladelse fra Tivoli.
- 7 Det kgl. Bibliotek, Tivoli nr. 413 Orkesterbiblioteket, *Quadrille (med obligat Violin)*, vl. solo (dirigentstemme) samt 19 instrumentalstemmer (Rex nr. x390378568).
- 8 jvfr. Dan Fog, *Lumbye-katalog, Fortegnelse over H. C. Lumbyes trykte kompositioner*, Det kongelige Bibliotek/Museum Tusulanums Forlag, 1995, s. 18, værkenummer 1001.
- 9 *Vals og VI Gallopader for Pianoforte [...]* Forlagt af C. D. Milde, s. a. [1834], nu overført til Det kgl. Bibliotek (Musikafdelingen) og opstillet under signaturen D 24 (Rex nr. x390324794)
- 10 Knudåge Riisager, *Tivoli ! Tivoli ! en lys- og farveexplosion for orkester (1943)*. Orkesterpartitur. Ms. Autograf. Blæk. Titelblad og 36 s., nu overført til Det kgl. Bibliotek (Musikafdelingen) og opstillet i Knudåge Riisagers arkiv XXI, 15 (mu 9405.1400/Rex nr. x39034163). Nyere afskrifter af værket befinder sig idag i Tivolis musikarkiv (opstillingsnummer 1511) samt i Danmarks Radios nodearkiv (store partiturer). Værket blev indspillet efter disse sene afskrifter med dirigenten Ilpo Masnerus og Århus Byorkester d. 4. december 1975.